
Carl Arvid Hessler

Leif Lewin

Tankereda är en moralisk kvalitet. Den som uttrycker sig oklart har inte ansträngt sig tillräckligt. Han är en lätting, en bluffmakare, en humbug och följaktligen en föraktlig person. Denna, föga gemytliga, människosyn satte sin prägel på Carl Arvid Hessler (1907–1991) i hans ämbetsutövning som skytteansk professor i värtalighet och statskunskap vid Uppsala universitet mellan åren 1947 och 1972. Från hans proseminarier rusade flickorna ut gråtande. I hans sakkunnigutlåtanden utdömdes professorskandidaternas skrifter som parodi på vetenskap. Men myntets framsida var Hesslers egna arbeten. I hans böcker möter oss en genomskinligt klar prosa av högsta stilistiska och analytiska finess.

Carl Arvid Hessler växte upp i ett kristet hem; hans far var kyrkvård i en församling i Göteborg. Trots att Carl Arvid tidigt blev en tvivlare tvingades han delta i familjens fromhetsliv, vilket lade grunden till en livslång avsky för allt som hade minsta smak av falskhet eller skrymteri. Om fadern skriver han de enkla men laddade orden: "Under många gemensamma gudstjänstbesök fick jag en inblick i kyrkans lära. Jag kunde ej dela min fars tro men den har aldrig riktigt upphört att vara ett föremål för mina tankar. Jag tror mig ha förstått åtminstone något av vad kristendomen betydde i denne osjälviske mans liv."

Gymnasisten blev politiskt radikal; Ernst Wigforss var under ett par terminer hans modersmålslärare. Vid Göteborgs högskola fann Carl Arvid genom sin lärare sociologiprofessorn Gustaf Steffen vägen till marxismen. Ursprungliga planer att läsa litteraturhistoria hade då slagits ur hågen. Hessler är ju inte den ende som avskräckts från detta ämne av anspråksfulla docenter som i förmodad åsiktsgemenskap med åhörarna framställer sitt eget subjektiva tyckande som vetenskap. Det gick så illa att Carl Arvid blev underkänd i en språktentamen; nerverna höll inte hos den överkänslige studenten. I framtiden skulle han inför varje framträdande söka tygla denna nervositet med ett maximum av viljeanspanning och förberedelser. Allt vad nu Steffen hävdade övertygade väl inte heller, därtill hade den unge mannens sinne blivit alltför kritiskt vaksamt. Men genom den materialistiska historieuppfattningen tyckte sig Carl Arvid bättre förstå de sociala striderna i samtidens Sverige samtidigt som Steffens originella person visade att socialismen ingalunda behövde leda till konformism eller populism. "Steffen var på en gång intelligensaristokrat och marxist och en sådan man hade jag aldrig förut träffat." Måhända är trots allt kombina-

tionen inte alldeles ovanlig: elitism är vad den brukar kallas med ett enklare ord, omhuldad i alla tider av Steffens ideologiska meningsfränder.

Benägenheten att se det politiska handlandet som ett uttryck för klassintressen ledde Hessler att skriva boken *Engelskt statsliv* (1940). Knappt och klart tecknade han där den brittiska parlamentarismens utveckling i ett månghundraårigt, konsekvent anlagt socialekonomiskt perspektiv.

Intressesynpunkten inspirerade honom också till den berömda uppsatsen i *Svensk Tidskrift* 1942, där han pekade på en ny forskningsuppgift för statskunskapen. Statsmakten hade expanderat våldsamt under senare årtionden och bakom den utvecklingen tyckte sig Hessler se hur olika intressegrupper verkade i syfte att sätta sin prägel på statsmakternas beslut. Själv gick Hessler i spetsen med en studie av staten och konsten. I de gamla mecenaternas ställe trädde numera staten. Forskningsprogrammet vann anklang och flera avhandlingar skrevs under Hesslers professorstid i serien "Staten och ...". Det hör emellertid till det tragiska hos Hessler att han aldrig oförbehållsamt kunde glädja sig åt en framgång. Mot just de här avhandlingarna var han särskilt kritisk. När hans uppslag skulle föras vidare, var det viktigt att kvalitén var den yppersta. Om han fann att så inte blev fallet, verkade det nästan som om det hade varit bättre att böckerna över huvud taget inte skrivits. Minst av allt kunde han övertygas av sina elevers försäkran att hans program låg vid den internationella forskningsfronten – "public policy". Att han skulle ha kommit på något som påminde om det som sysselsatte de mest citerade amerikanska forskarna kunde han bara inte tro, han misstänkte oss för att vara inställsamma smickrare. Det var också därför han förbjöd oss att skriva förord till avhandlingarna, "där man tackar sin lärare hjärtligt, hjärtligare, hjärtligast".

Hos sin andre lärare, den stränge källkritikern historikern Curt Weibull fick Hesslers tidigt väckta kritiska grundinställning sin professionella skolning. Hos sin tredje, den vidsynte statsvetaren och gode stilisten Georg Andrén fann han till slut sin forskarroll. *Allt* i samhället var trots allt inte förutbestämt av de socialekonomiska strukturerna. Även marxismen måste tas med skepsis. Idéerna hade en viss självständighet och var värda sitt eget studium. Att få ägna sig åt idéhistoria tillfredsställde på en gång Hesslers humanistiska grundintresse och hans metodiska krav på hållbarhet och stringens. Avhandlingen år 1937 behandlade *Geijer som politiker* och ledde till docentur i statskunskap vid Göteborgs högskola. "Med rik nyansering och med ett moget och säkert omdöme tecknar Hessler förskjutningarna i Geijers åskådning", skrev Andrén i det berömmande betygsutlåtandet. Betygsnämnden var också imponerad av respondentens förledande klara och enkla språkbehandling, som lät "uppgiften synas lättare än den egentligen är". Avhandlingen slutade med Geijers konservativa period. Därefter gick Hessler vidare med en andra del, som förelåg i manuskript till professorskonkurrensen i Uppsala och inleddes med den ryktbara meningen: "Utan saknad hade Geijer i mars 1830 lämnat riksdagen." Hessler hade inte svårt att förstå den vantrivsel Geijer känt vid det praktisk-politiska arbetet, fullt av köpslagan och eftergifter.

Under professorstiden fortsatte Hessler sina idéhistoriska forskningar i två arbeten om det problem han mött i sin barndom – religionsfriheten. *Stat och*

religion i upplysningstidens Sverige (1956) och *Statskyrkodebatten* (1964) väckte beundran bland oss "lärjungar"; Hessler använde, antagligen helt omedvetet, gärna denna kristet färgade beteckning på sina elever och bekräftade så sent som ett par år före sin död sin uppskattning över att jag använt just det ordet i förordet till den festskrift, som gavs ut till hans 80-årsdag – ett alldeles oväntat uttryck för spontanitet, som också visar vilken oerhörd vikt han kunde fästa vid minsta ord. Men vår beundran paradades med en stark irritation att Hessler inte heller ville erkänna livskraften hos den idéhistoriska forskningsinriktningen. Han talade om sitt främlingskap för "den amerikanska modervågen som kom rullande" i form av valundersökningar och andra kvantitativa studier och uttalade, att den idéhistoriska forskning han företrädde inte hörde framtiden till. Det var inte bara en förolämpning mot oss som vandrade i hans fotspår – och därtill en något oroande prognos – utan också, som vanligt under blygsamhetens täckmantel, en discouragering, som gjorde att många av "lärjungarna" började tvivla på meningen med att fortsätta som forskare. Åtskilliga förde aldrig sina undersökningar fram till disputation.

Carl Arvid Hessler hade lyckats; han hade blivit professor. På den skytteanska lärostolen ärvde han det legendariska brusewitzska seminariet, som enligt Herbert Tingsten hörde till "de roligaste och supigaste i Uppsala". Stämningen förändrades nu som genom ett trollslag. Hessler förelade sig uppgiften att inskräpa källkritikens stränghet och lära ut innebörden av ett kritiskt-vetenskapligt betraktelsesätt. Det blev, kort sagt, mycket tyst i det medeltida huset, det märktes både i seminariet och i trapphall och tjänsterum. Atmosfären kunde te sig tryckande under ventileringsarna. När en uppsatsförfattare t ex påbörjat en mening "Utan saknad hade Wilson lämnat ..." och professorn frågade varifrån

författaren lånat förebilden till denna formulering, framhärdat denne, dumt nog, med att han kommit på den själv. En iskyla spreds i seminariet. Det var så Hessler vävde samman de moraliska förkastelsedomarna med de intellektuella.

Som prefekt och institutionschef under hela sin professorstid uppsatte Hessler rättrådigheten som ledstjärna. Principer betydde mera än mänskliga relationer; om någon "personalpolitik" kunde man inte tala. Den rättrådige låter inte udda vara jämt, han visar inte överseende i förhoppning att den felande kan växa ty det vore att visa mannamån till förfång för presumtiva konkurrenter. Hessler såg inte som sin uppgift att entusiasmera, att skaffa resurser, att skapa en miljö. Att vara prefekt var för Hessler snarare ett slags domstolsutövning, där fläckfrihet hade ett högre värde än produktivitet. Så fann ej heller rektorsämbetet eller andra överordnade myndigheter någonsin anledning att framföra minsta anmärkning mot handläggningen av något ärende vid institutionen.

Under sina sista professorsår fick Hessler uppleva att han åter var i samklang med studentopinionen. 1968 års revolt blåste liv i hans ungdoms marxism. Det ofattbara inträffade att hippieflickorna oförskräckt dansade in i professorsvåningen och krävde att de mest doktrinärt amerikanska läroböckerna skulle rensas ut. Hessler tillmötesgick dem gärna – med triumf i blicken mot dem som höll på att köras över av utvecklingens hjul. Hård stod striden om Sven Lindqvists journalistiska pamflett *Slagskuggan*, vari den socialistiska revolutionen på Kuba framställdes som ett föredöme för Latinamerika. Studenterna ville ha den som lärobok i jämförande politik, vilket Hessler varmt tillstyrkte. Mot en sådan professor kunde man inte revoltera. Men när studenterna bankade på konsistoriedörren och krävde att bli insläppta, tog Hessler avstånd. Då blev han åter aristokraten gentemot populasen.

Till allmän förvåning åtog sig Carl Arvid Hessler att åren 1968-1971 vara samhällsvetenskapliga fakultetens dekanus. Han hade tidigare inte engagerat sig för fakulteten och vid sammanträdena blygt suttit för sig själv vid fönstret. Vid sitt tillträde förklarade den nye dekanus att han aldrig skulle tillåta längre sammanträden än en timme och aldrig gå med på någon kompromiss. Inte utan skadeglädje registrerade Hesslers kolleger att det första sammanträdet tog tre gånger så lång tid och att dekanus var ursinnig på en ämbetsbroder, som inte velat modifiera sin uppfattning för att möjliggöra en samförståndslösning.

Det är allmänt omvittnat att Hessler, som var minutiöst inläst på alla ärenden, ledde sammanträdena lakoniskt och korrekt; ingen hade heller väntat sig något annat. Men dessutom fann Hessler, att ärendena faktiskt kunde roa honom. I fakultetsarbetet fann han nämligen ett nytt tillämpningsområde för sin logiska analys av ståndpunkter och argument. När t ex några av de yngre lärare, som slitit ut sig genom att under studentexplosionen undervisa på "lösa timmar", som belöning skulle få extrarektorat, visade det sig att en ämnesföreträdare bara föreslagit manliga kandidater trots att det också fanns många kvinnliga yngre lärare på hans institution. Under dekanus' förhör hur detta kunde komma sig, kunde den överrumplade ämnesföreträdaren inte få fram något annat än att det vore synd om de manliga lärarna att behöva undervisa så mycket, när de också skulle skriva avhandling. De kvinnliga skulle med andra ord få göra

samma arbete till lägre betalning eller med sämre forskningsmöjligheter! Dekanus var obarmhärtig i sin kritik. Det motsägelsefulla i resonemanget var väl det värsta, därtill kom det orättfärdiga.

Vilka intressen hade Carl Arvid Hessler utanför vetenskapen? Han vårdade sin kanariefågel och sörjde den, när den dog. Han var en stor konstälskare. I hans hem fanns Carl Kylberg, Bror Hjort, X:et, Gideon Börje. När han visade sin konstsamling, blev han älskvärd, nästan uppspelt. Det gick särskilt bra tillsammans med fruar och barn; gentemot dem kunde det inte föreligga några vetenskapliga spänningar.

Utan saknad, frestas man säga, lämnade Hessler Uppsala vid sin pensionering, staden där han hade "tusen fiender", onekligen en självöverskattning. Han höll sitt stoiska löfte att aldrig mera sätta sin fot i Uppsala. Han bosatte sig först i Båstad, sedan i Stocksund. Emeritustiden ägnades två idéhistoriska verk om Kinas samhällsliv. *De sanna riddersmännens stat* (1979) och *De förtrycktas talan* (1988) är titlar som i sin fina rytm markerar de två polerna i Carl Arvid Hesslers livsåskådning: det aristokratiska och det radikala. En anmälan av det förstnämnda arbetet kom att förbittra hans sista år. Recensionen var fullständigt ärerörig och uppkallade indignerade gemälen av kvalificerade bedömare. Det smärtsammaste var kanske författarnamnet. Artikeln var skriven av den man som Carl Arvid Hessler ett decennium tidigare stridit för i institutionsstyrelsen – av Sven Lindqvist.

Carl Arvid Hesslers kontakt med det mänskliga livet gick genom hustru Greta. När hon avled, förlorade han livsmodet. Begravningsceremonin ägde rum på en ovanlig plats, som svarade mot hans höga estetiska ideal: i Millesgården på Lidingö mitt bland de skönaste konstföremål. På hans egen begäran sjöngs den trosvissa psalmen "Bred dina vida vingar", en återklang – tror vi oss veta – av den naiva fromhet han mött i sitt barndomshem. Stimulerad av vår psalmsång började en burfågel också sjunga i rummet, en hälsning från Carl Arvids döda lilla vän.